

Rosa Luxemburg – en biografi

Ellen Engelstad & Mimir Kristjánsson

Oslo: Forlaget Manifest 2019

127 sidor. ISBN 9788283420746

Recenserad av **Håkan Blomqvist** [Docent i historia, Samtidshistoriska institutet, Södertörns högskola, Hakan.blomqvist@sh.se]

En lättläst minibiografi över Rosa Luxemburg till hundraårsminnet, behövs den? Gärna. Att kunskapsrikt och pedagogiskt förmedla den aviga revolutionsmarxistens idéer och öde i en tid av alternativens slut kan knappast vara en överlappsgärning. I postsocialismens tidevarv när klimatkris och överlevnadsfrågor ropar efter gemensamma lösningar behöver otrampade stigar belysas och igenbommade utvägar gläntas, även den »socialisme nedefra» som Ellen Engelstad och Mimir Kristjánsson välformulerat förknippar med Rosa Luxemburg. Den polskjudiska upprorskvinnan utgjorde både under sin stormiga och alltför korta livstid kring förra sekelskiftet och genom sitt oppositionella eftermäle, en röd nagel i ögat både på den socialdemokrati som i praktiken lät döda henne och kommunistdespoterna i öst. En ung, lärd kvinna som bestormade de socialdemokratiska patriarkerna, litade till »massornas» demokratiska självaktivitet, predikade internationalistisk fred och hoppades på revolutionen mot kapitalets herravälde och militarismens bödlar. Och som betalade priset genom nedbrytande fängelseår, och med sitt liv när allt stod och vägde.

Rosa Luxemburg – en biografi, lägger inte till mycket inom sina nätta pärmar. Frölich, Ettinger, Scott med flera har klarat ut det mesta. Nyligen utkom också Klaus Gietingers pedantiska mordutredning (Verso, London, New York, 2019). Nina Björks feministiska kärleksteori i *Drömmen om det röda* får sig kanske en törn när älskaren Leo Jogiches devalveras men, liksom hos Björk, förpassas Luxemburgs kärleksdrömmar till en »ensom kattedams» enda trofasta livskamrat, katten Mimi.

Och att Luxemburgs kosmopolitiskt betonade internationalism medförde förlöjligande av Norges frigörelse från Sverige 1905, annars betraktat av socialister som ett mönster av fredlig brytning, var nytt åtminstone för undertecknad.

Där Nina Björk chocköppnade sin biografi med ett hundratal sidor marxistisk ekonomi och filosofi – för att inte framställa Luxemburg som mjukis – är Engelstads och Kristjánssons skildring kronologisk och i huvudsak deskriptiv med det uttalande ärendet att hålla hennes tankar vid liv.

Här berättas om Rosa Luxemburgs uppväxt i ett judiskt hem, skolgång, diskriminering, underjordiska aktivism och flykt till Zürich, studenttiden, den unga

kärleken och disputationen i nationalekonomi om Polens industriella utveckling. Så genom ett skenäktenskap kunde hon flytta till Tyskland, där hon blev medlem i socialdemokratiska SPD, tidens socialistiska hjärtmuskel, och började skriva i Karl Kautskys *Die Neue Zeit*. En 28-årig kvinna, på köpet judinna, i frontalangrepp mot socialdemokratins nestor – och dessutom segerrik, åtminstone på pappret. Något som skulle bli Luxemburgs öde: Revolution och socialism i högtidliga socialdemokratiska kongressresolutioner liksom antikolonialism, internationalism och antimilitaristisk fredskamp var en sak. En annan, den stora tyska arbetarrörelsens anpassning till legalistiskt reformarbete, eftergifter åt populära kolonialprojekt och sammanväxt med kejsardömetts fosterländskhet.

Under den första ryska revolutionen 1905 upplevde Luxemburg tillsammans med Jogiches »maststrejken» – historiens dittills största generalstrejk – på plats i Warszawa, förstås med fängelse och flykt som följd, men med övertygelsen om massornas självaktiva skaparkraft. »Socialimperialisterna» – anhängarna av socialistisk kolonialpolitik – besegrade hon vid internationalens kongress i Stuttgart 1907. Försvarsvännerna vid kongressen i Köpenhamn tre år senare. Men hon tvingades ändå vanmäktigt uppleva hur Europas proletärer med sina partiets välsignelse förvandlades till första världskrigets kanonmat. Från fängelseceller och skyddshäkte för skymfning av armén och uppvigling ljöd hennes opposition. Hon sporrade till framväxten av det revolutionära Spartacus Bund, sågade under signaturen »Junius» socialdemokratin vid fotknölnarna och agiterade för fredskamp genom revolution.

Det var också från fängelset hon upplevde nyheterna om den ryska revolutionen 1917. Ett decennium tidigare hade hon hudflängt Lenins centralistiska partiteori vid den ryska socialdemokratins splittring i bolsjeviker och mensjeviker. Nu slöt hon upp bakom bolsjevikerna, men med samma kritik mot bristen på tilltro till massorna, despotiska metoder och avsaknad av demokrati för de breda lagren.

Hennes kritik av den ryska revolutionen hann emellertid inte fram innan också den tyska revolutionen detonerade, den 9 november 1918 och störtade kejsardömet. Hon blev äntligen fri att, trots sin fördärvade hälsa, åter kasta sig in i kampen för revolution och socialism. Något som bara två månader senare slutade med att hennes döda kropp dumpades i Berlins Landwehrkanal av blodfläckade frikårsmän som under socialdemokratiska krigsministern Gustav Noske fått i uppgift att krossa hennes spartakister.

Hela historien är enkelt och spännande berättad, från början till slut och med de ödesdigra följderna för den tyska arbetarrörelse som aldrig senare kunde förenas mot nazismen.

Men den är förstås inte heller invändningsfri. Kanske är det ofrånkomligt att vad som ibland kallats nuets tyranni också sätter spår i en populärhistorik som denna, med formuleringar som att Rosa Luxemburg var »uklar i spörsmål om vanlig parlamentarisk demokrati» (s. 74) eller att Lenin krävde »'blind lydighet' fra massene» (s. 69). Någon »vanlig» parlamentarisk demokrati existerade inte under Rosa Luxemburgs levnad och »proletariatets diktatur» var för henne liktydig med de många arbetande

människornas egna demokratiska styre av sitt samhälle. Nuets demonisering av Lenins pragmatiska perspektiv är något annat än Luxemburgs kritik som, vilket även författarna meddelar, formulerades inom ramen för solidaritet med bolsjevikernas kamp.

I själva verket kom det bolsjevikiska exemplet att obarmhärtigt belysa flera centrala motsättningar i Luxemburgs förkunnelse. Det var just den av Luxemburg kritiserade fast organiserade och centraliserade organisation som gav den tyska socialdemokratin överhanden under veckorna när tyska revolutionen stod och vägde. De massor Luxemburg litade på strömmade till momentant i väldiga strejker och demonstrationer, men var borta när motrevolutionens chocktrupper rensade. Proletariatets organiserade arbetarråd valde socialdemokraterna och röstade för parlamentarisk republik men släppte inte ens in Luxemburgs spartakister.

Rosa Luxemburgs sista veckor, från bildandet av tyska kommunistpartiet i december till det så kallade spartakistupproret i januari, speglar närmast hjärtskärande dessa motsättningar. Å ena sidan agiterade hon dagligen i spartakisternas *Rote Fahne* för handling och revolution, å andra sidan motsatte hon sig försöket att med stöd av massstrejken i Berlin bilda en revolutionskommitté och störta regeringen. Utan stark organisation över hela det tyska riket förstod hon att Berlin skulle krossas.

När det skedde tillhörde hon och hennes närmaste plus några hundra ungdomar som tagit dem på orden, de första offren. På det sättet, konstaterar författarna, undslapp hon också en del av de »vanskelige valgene som har ødelagt ettermælet til så mange sosialister som faktisk vant fram og fikk makta i sine land» (s. 7).

Att Rosa Luxemburgs »socialism underifrån» räddades av det blodiga nederlaget med alla dess gräsliga följder för världen, för tanken till verklighetsfrämmande utopier. Eller var det bara tiden som inte var mogen? I dagens jakt på oprövade möjligheter har vi knappast råd att lämna frågan obesvarad.